

TRANSITION
Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic

Міністерство екології
та природних ресурсів України

UNCG
Ukrainian Nature Conservation Group

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК
«ОЛЕШКІВСЬКІ ПІСКИ»

Видання здійснене громадською організацією «Українська природоохоронна група» у рамках впровадження проекту «Національний парк і громади: відкриємо світу красу найбільшої пустелі Європи», що реалізується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки у рамках Transition Promotion Program. Погляди, викладені у цьому матеріалі, належать авторам і не відображають офіційну позицію МЗС Чеської Республіки.

В Україні є багато чудес природи – красивих, дивовижних і унікальних. Одне з них розташоване на території Херсонської області – це Олешківські піски, які являють собою унікальний об'єкт природи та історії України. Тут можна побачити парадоксальні поєднання різноманітних ландшафтів від пустельних до лісових та болотних. Олешківські піски – природне диво України, своєрідне та неймовірно красиве.

© Nataliya Shestakova

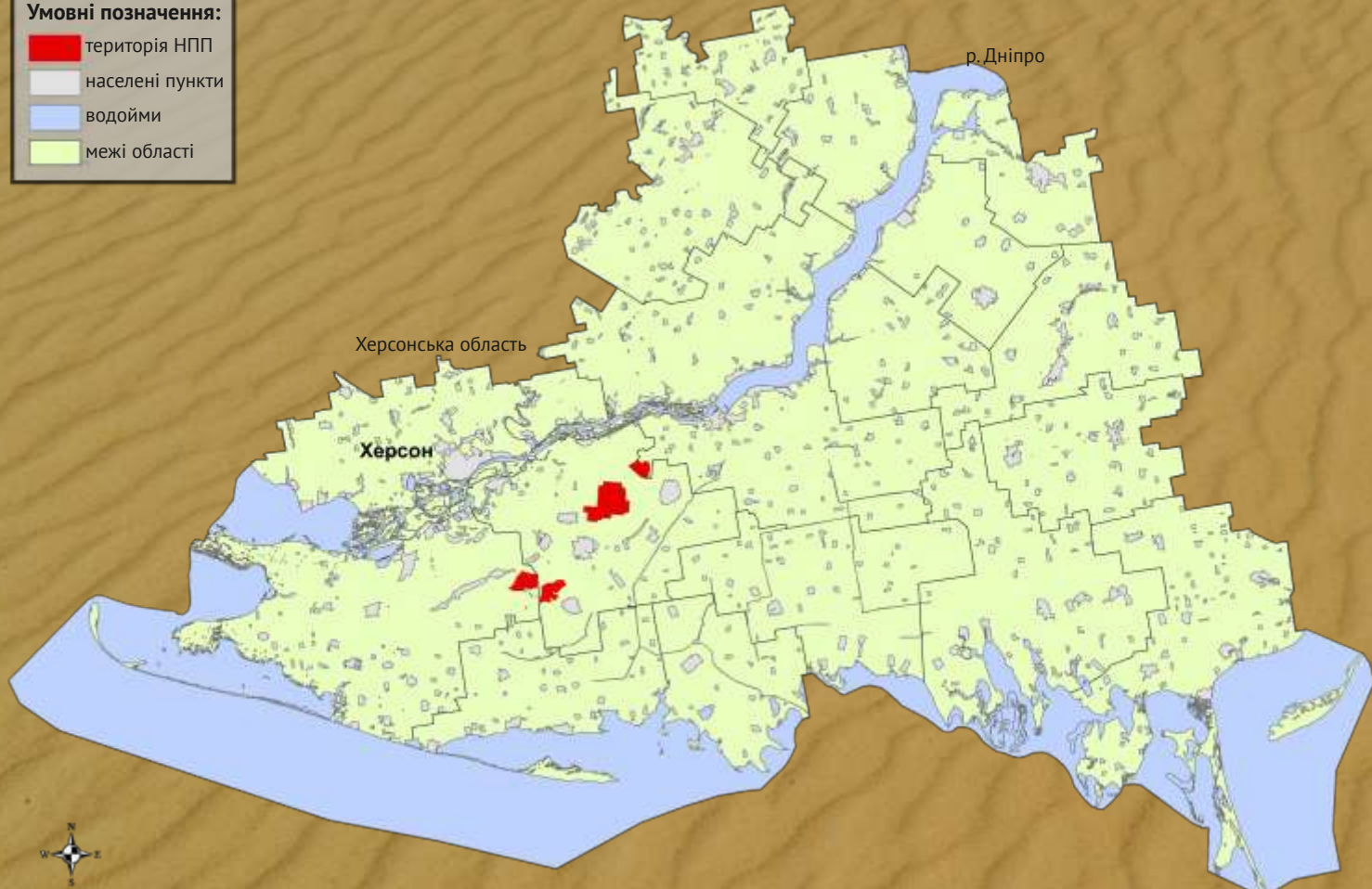

© Анастасія Василюк

Картосхема розташування НПП «Олешківські піски» в Херсонській області

Умовні позначення:

- територія НПП
- населені пункти
- водойми
- межі області

Національний природний парк «Олешківські піски» (далі також – Парк або Національний парк) створено згідно до Указу Президента України від 23 лютого 2010 року №221/2010, на території Голопристанського, Олешківського (Цюрупинського) районів та Новокаховської міської ради Херсонської області. До території Парку увійшло 8020,36 га земель державної власності, з них: 5222,30 га земель, що вилучені у землекористувачів й надані Парку у постійне користування та 2798,06 га земель, включені до його території без вилучення. Іншим Указом Президента від 11.04.2019 р. №136/2019 Парку було надано в постійне користування 3650,7 га, таким чином на сьогодні площа парку складає 11671,06 га.

Створення Парку та його діяльність – це вагомий внесок у справу охорони природи Херсонщини та України, а разом з тим – і Європи, і навіть, світу.

Навіть сучасну людину, котру важко чимось здивувати, ці космічні краєвиди можуть захопити в полон непередбачених думок і відчуттів: чи то розгубленість, чи подив, а може, й усе разом.

Територія Національного природного парку «Олешківські піски» є одним з найбільших у Європі масивів псамофітних степів і піщаних дюн (кучугур), а також лук, боліт та листяних гайків у міжкучугурних зниженнях, в межах якого зосереджено 455 видів судинних рослин (28 з яких включені у різні природоохоронні переліки); фауна Парку нараховує 958 видів тварин, 217 з яких включені у списки видів, які знаходяться під охороною. Такі унікальні властивості території сформувалися внаслідок специфічного поєднання природних компонентів і їх тривалого розвитку упродовж тисячоліть.

Унікальність й неповторність території Парку підтверджується дипломом «Досягнення рекорду України», отриманим у 2012 році (№ 31/04-059771), в якому зазначено, що ця територія є найбільшою пустелею Європи – «найбільшим масивом алювіальних (Нижньодніпровських) пісків», що характеризуються високими, закріпленими й незакріпленими рослинністю, пагорбами та розташованими між ними улоговинками, що періодично заповнюються водою й перетворюються у природні невеличкі озера, які нагадують своєрідні «оази». І хоча ми, як науковці прекрасно розуміємо, що Олешківські піски насправді не являються пустелею, але наявність тут елементів пустельного ландшафту (голі рухомі піски, спекотне бездощове літо, деякі представники флори та фауни тощо) заперечити важко. Принаймні виглядає цей ландшафт досить пустельним.

Озеро з Лататтям білим у вирві авіаційно бомби
© Іван Мойсієнко

Сліди степової гадюки
© Євген Роман

Парк розташовується на території 2 арен Нижньодніпровських пісків: Козачелагерської та Чалбаської. За характером абсолютних висот та рівнем розчленування мезорельєфу можна виділити 4 типи характерних геоморфологічних ділянок, притаманних як для Буркутської, так і Козачелагерської ділянок Парку: бугристі, високогорбисті, низькогорбисті піски та плоско-низовинні ландшафти. Відносні висоти збільшуються з півночі на південь та сходу на захід. Це пов'язано із домінуючим фактором рельєфоутворення піщаних

Стежина вовків, Козачолагерська арена
© Євген Роман

масивів – еоловим. За рахунок домінування північно-східних румбів, які крім того характеризуються значною силою, відбувається перенос піщаного матеріалу в південно-східні сектора арен. Саме в цих секторах формується бугристий мезорельєф. Абсолютні гіпсометричні висоти збільшуються до 46 метрів (Буркутська ділянка) та 28,5 метрів на Козачелагерській ділянці. Натомість в північних частинах арен формується відносні низовини із вирівняними, майже плоскими ділянками, з неглибоким заляганням ґрунтових вод (в окремі роки підтоплюється). Кліматичні умови на Нижньодніпровських пісках в цілому типові для Херсонської області, однак є і свої особливості. За рахунок сильного нагрівання масивів відкритих пісків в літній період формуються потужні вертикальні (конвективні) рухи повітряних мас із незначною відносною вологістю. В результаті безпосередньо на масивах кількість опадів менша за навколишні території (Ходосовцев та ін., 2009).

Житняк пухнастоквітковий *Agropyron dasyanthum*

© Іван Мойсієнко

Флора Олешківських пісків є не тільки різноманітною, але й має велику естетичну, біологічну та природоохоронну цінність. Залежно від рельєфу, рівнів зволоження, засолення на території Парку поширена рослинність заростаючих пісків та псамофітно-стєпова, справжньо-стєпова, лісова, лучна, солончакова, болотна, водна рослинність. На позитивних елементах рельєфу домінують псамофітні стєпи і слабкозарослі піски, на негативних – лісові гайки (колки) в комплексі з лучною та болотною рослинністю. Особливістю флори є значний відсоток ендемічних видів у її складі. Відмічено, що на Нижньодніпровських пісках відбувається масштабний видоутворювальний процес (Клоков, 1981). За даними О.Ю. Уманець (1997) у флорі Нижньодніпровських пісків налічується 108 ендемічних (в широкому розумінні, включаючи субендеміки) видів, що складає 13,2 % видового складу флори). Зокрема, у Парку зростають такі ендеміки (волошка короткоголова *Centaurea breviceps* Iljin., юриня довголиста *Jurinea longifolia* DS., чебрець дніпровський *Thymus borysthenicus* Klokov тощо) та субендеміки (бурачок савранський *Alyssum savranicum* Andr., житняк пухнастоквітковий

Agropyron dasyanthum Ledeb., кермечник злаколистий *Goniolimon graminifolium* (Ait) Boiss. тощо) Нижньодніпровських пісків. Відповідно до ратифікованої Україною Конвенції про охорону біорізноманіття, ендемічні види та їх екотопи підлягають охороні та збереженню. Аналогічні норми передбачають Закон про охорону навколишнього природного середовища (1991) та Про рослинний світ (1999). Останній, зокрема (статті 5, 25, 27, 28, 29, 30, 31) визначає можливість заборони на будь-яке порушення ділянок, зайнятих природною рослинністю, та підходи щодо встановлення відповідних процедур.

Волошка короткоголова *Centaurea breviceps*
© Іван Мойсієнко

Плдоріжка болотяна *Anacmpthis palustris*
© Іван Мойсієнко

Береза дніпровська *Betula borysthena*
© Святослав Гаврилюк

В Олешківських пісках розташований найбільший в Україні масив березових гайків. А утворені вони унікальним видом – березою дніпровською *Betula borysthena* Klokov et Zoz, яка занесена до Червоної книги України. Це своєрідний вид берез, який зростає на піщаних терасах річок лише в Степовій зоні.

Іншою характерною особливістю флори Парку є значна участь видів, що характерні для більш північних територій, значна частина яких є реліктами Льодовикового періоду. Г.Н. Висоцький, який досліджував дану територію в 20-х роках ХХ ст. писав, що поява пісків у степовій зоні подібна до переходу в більш вологий клімат. Це пов'язано з тим, що піски мають більш сприятливі гідрологічні

властивості порівняно з домінуючими в зоні каштановими та чорноземними ґрунтами. Особливо це проявляється в зниженнях з глинистим прошарком, що виконує функцію дна такого своєрідного водонакопичуючого «колодязя». В таких зниженнях створюються умови для формуванню лісових угруповань і поселення більш північних видів рослин. До бореальних та неморальних видів, які зростають на території НПП, відносяться власне деревні рослини – дуб звичайний *Quercus robur* L., осика *Populus tremula* L., вільха

Дуб звичайний *Quercus robur*

© Іван Мойсієнко

Щитник шартрський *Driopteris carthusiana*

© Іван Мойсієнко

клейка *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn., ясен високий *Fraxinus excelsior* L. тощо, та значна кількість трав'янистих рослин – куничник сивуватий *Calamagrostis canescens* (Weber) Roth, щитник шартрський *Dryopteris carthusiana* (Vill.) H.P.Fuchs, ситник розлогий *Juncus effusus* L., маточниця болотяна *Ostericum palustre* (Besser) Besser тощо.

У складі флори налічується значна кількість видів рослин що охороняються: житняк пухнасто-квітковий та маточниця болотяна охороняються на міжнародному рівні; береза дніпровська, бурачок савранський, ковила дніпровська тощо на державному рівні; вужачка звичайна, щитник шартрський, ясен звичайний тощо на регіональному рівні. Серед раритетних рослин, в тому числі, представлені дикі орхідеї (зозулинець блощичний, з. болотяний, з. розмальований),

Ковила дніпровська *Stipa borysthenica*
© Юрій Москаленко

Вужачка звичайна *Ophiolossum vulgatum*
© Іван Мойсієнко

комахоїдні рослини (пухирчатка звичайна).

Крім рідкісних видів на території парку представлені також раритетні угруповання. Угрупованнями називають групи рослин, що пристосовані до спільного існування в певних еколого-географічних умовах. Такі групи називають степами, луками, болотами, лісами... Унікальні різновиди степів, лук, боліт, лісів..., беруть під охорону. Їх включають до Зеленої книги України, яка є аналогом Червоної книги України на рівні угруповань. Зокрема на території Парку представлені раритетні формації ковили дніпровської, ковили волосистої, берези дніпровської та сальвінії плаваючої.

Територія Парку представлена 13 типами оселищ європейського значення, що включені до Резолюції № 4 Бернської конвенції і збереження яких потребує створення територій особливої охорони. Дані оселища займають більшу частину території Парку, що підкреслює його велику природоохоронну цінність в європейському масштабі. Значні площі оселищ збереглися також на прилеглих до Парку ділянках, причому деякі цінні в природні об'єкти зустрічають лише за межами парку, зокрема це дубові ліси в яких зростають регіонально рідкісні рослини дуб звичайний *Quercus robur* L. та купена запашна *Polygonatum odoratum* (Mill.) Druce); оліготрофні вологі псамофітні угруповання з такими раритетними рослинами, як плаунець заплавний *Lycopodiella inundata* (L.) Holub, росичка круглолиста *Drosera rotundifolia* L., сфагнум оманливий *Sphagnum fallax* (H.Klinggr.) H.Klinggr., с. торочкуватий *S. fimbriatum* Wilson, с. відсто- бурчений *S. squarrosum* Crome) тощо, що є вагомим аргументом для наступного розширення території Парку.

Ясений ліс в Буркутах

Тваринний світ Олешківських пісків своєрідний. На даний час фахівцями Національного природного парку «Олешківські піски» достовірно виявлено таку кількість видів тварин різних систематичних груп: кільчастих черв'яків – 4, молюсків – 2, ракоподібних – 2, багатоніжок – 2, павукоподібних – 2, комах – 389. Також відмічені 6 видів земноводних (землянка звичайна, райка звичайна, ропуха зелена, жаба озерна, жаба їстівна, кумка червоночерева), 7 видів плазунів (гадюка степова, полоз жовточеревий, вуж звичайний, вуж водяний, ящірка різнобарвна,

Полоз жовточеревий каспійський *Hierophis caspius*
© Святослав Гаврилюк

ящірка прудка, черепаха болотяна).

Дуже багатим є світ птахів – у Національному парку їх на даний час виявлено 123 види, зареєстровано 21 вид ссавців. Слід зазначити, що навіть перший етап вивчення фауни (її інвентаризація) не є повністю завершеним. Так, значно більшою є кількість видів комах (тисячі видів), десятки (або навіть сотні) видів багатоніжок: ці види будуть виявлені після поглибленого вивчення фауни Парку з застосуванням спеціальних методів. Також тільки

Емпуза піщана *Empusa pennicornis*
© Михайло Богомаз

розпочинається дослідження фауни безхребетних у водоймах Парку, потрібно встановити видову належність кажанів: цікаві дослідження, наукові статті, дисертації ще чекають своїх авторів! Необхідно відмітити, що види та підвиди зустрічаються тільки у Олешші. До таких, зокрема належать тушканчик ємуранчик (підвид з Олешся, інші мешкають на схід від території України) та сліпак піщаний – унікальний, приосотований до піщаних умов вид сліпаків. Ці 2 тварини мешкають тільки на території Олешся, а тому Україна несе відповідальність перед світом за їх збереження!

Ящурка піщана *Eremias arguta*
© Михайло Богомаз

Велетенський мурашиний лев західний *Acanthaclisis occitanica*
© Михайло Богомаз

Кандибка звичайна *Stylodipus telum*

Взагалі територія характеризується поєднанням унікальних властивостей: високими, зазвичай, великими чи слабо зарослими піщаними кучугурами та розташованими між ними улоговинками, що періодично заповнюються водою і перетворюються у невеликі природні водойми, з рідкісними та ендемічними представниками рослин, лишайників та тварин.

Незвичність ландшафтів пояснюється унікальністю походження цього куточку природи нашої

країни. Така конфігурація та саме існування пісків – результат масштабних геологічних катаклізмів, що відбулися на території тепершньої України у минулі геологічні часи. Нижньодніпровські піски були принесені в пониззя Дніпра наприкінці останнього Льодовикового періоду в результаті катастрофічного явища – прориву Поліського прильодовикового озера (Пазинич, 2007).

Згодом вітер, річкові води та перелітні птахи приносили насіння найрізноманітніших рослин – деревних, чагарникових, трав'яних. І тому вкрилися

Нижньодніпровські піски рясною рослинністю, і вирости тут величезні масиви дібров і борів. Дослідження вчених свідчать, що Олешківський край був вкритий дрімучими лісами з сосни, дуба, тополі, берези, липи та інших деревних порід. Частина дерев згодом зникла в результаті потепління клімату, інші дожили до наших часів як відгомін льодовкової епохи. Відомий давньогрецький вчений Геродот, описуючи подорож до Північного Причорномор'я, відзначив, що в пониззі Дніпра є великий лісовий масив, який він назвав «Глея».

Козачолагерська арена взимку
© Євген Роман

Свою назву Олешківські піски одержали від літописного міста доби Київської Русі Олешшя, яке вперше згадується ще у 1084 р. у Літопису Руському за Іпатіївським списком, як дуже важливий прадавній проміжний пункт у торгівлі між Києвом та Візантією, тобто на «шляху із варяг у греки». В цілому історія та археологія Олешківських пісків не менш цікаві, ніж їх унікальна природа. Стародавнє населення з'явилося на цих землях ще в епоху пізнього палеоліту, близько 20 тис. років тому. З тих часів ця територія була постійно заселена, адже була дуже зручною для життя; ці землі відзначалися багатством дичини та риби, тут, на відміну від прилеглих степових районів, багаті водні та лісові ресурси. В свій час тут кочували кіммерійці, скіфи, готи, гуни, половці, угорці, болгари, монголи, татари та багато інших народів і культур. Свідком цієї історії є курганий могильник, який налічує сотні курганів, на окраїні Іванівської арени урочищі Долина курганів.

Сліпак піщаний *Sorex araneus*
© Святослав Гаврилюк

Поволі Олешківська «пустеля» обростає легендами. Одна з них оповідає про кошового отамана Івана Сірка, який мав пройти випробування, як козак-характерник: протягом місяця вижити в Олешківській пустелі. І він вижив і знайшов свій секрет безсмертя. Однак, тут не обійшлося й без романтичної історії. Уві сні (чи то в голодному мареві) йому явилася чарівна красуня, яка в руку поклала життєдайні бульби і наказала харчуватися ними. То були бульби дикої орхідеї – любки, яка й врятувала його від спраги й голоду. І можна було б повірити в цю легенду, але от біда – любка не росте на Олешківських пісках. Та зовсім нещодавно науковець, а саме З.Й. Петрович, знайшов любку зеленоквіткову на Кінбурській косі, яка теж є частиною Нижньодніпровських, або Олешківських пісків. Так легенда отримала наукове підтвердження.

Та щоб випробувати себе на витривалість не потрібно вдаватися до аскетичних вправ. Хоча в нашій пустелі побували навіть «справжні йоги», які залюбки проводили тут свої спеціальні заняття, насолоджуючись силою сонця і всесвіту, яку найкраще відчуваєш влітку на розпечених спекою пісках.

Краєзнавцям і допитливим слідопитам доречно було б завітати на екскурсію у Національний природний парк «Олешківські піски». За ці дві години чого тільки не побачать спостережливі туристи! Та чого тільки не відчують! Поринути в море піску, у первозданну природу, де головні володарі – сонце, повітря і вода, якої тут буває дуже мало, хоча під шарами піску є справжнє підземне озеро з прохолодною прісною водою, – така можливість, погодьтеся, видається не часто!

Щорічний осінній перехід через «пустелю» факультету біології, географії та екології ХДУ
Фото на сторінці: Іван Мойсієнко

Екотуризм на Херсонщині сьогодні все більше популяризується. На думку фахівців, екологічний туризм здатний забезпечити в області економічну та демографічну стабільність, вирішити соціально-економічні питання, а також сприяти позитивному впливу на відродження, збереження та розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історії тощо. Візитною карткою для приїжджих в Херсонську область є, у першу чергу, територія Національного природного парку «Олешківські піски». На даний час на його території було проведено 194 екскурсій, у яких взяли участь 2690 осіб, з них – 65 туристів із-за кордону. Кількість туристів з кожним роком стає все більше.

Парк також є місцем для проведення спортивних заходів. На його території вже вдруге відбувся унікальний ультрамарафонський захід – фестиваль/трейл «WILDdesertultratrail» за участю спортсменів з різних областей України та з-за кордону.

Кому до вподоби відпочинок не у розпечених пісках, а в затишку колишньої «Гілеї», яку довелося побачити тут колись славнозвісному Геродоту, батькові історії давнього світу, то краще вибрати екскурсію по території заповідних Буркут. Водноболотні угіддя з різноманітними мешканцями, солоні та прісні озера поруч, березові колки, ковилові луки, дивовижні легенди – усе це додасть яскравих вражень до приємного відпочинку. Тому нагальним, на сьогодні, є питання щодо збереження таких унікальних місць як Олешківські піски.

Запрошуємо Вас ознайомитися із Українською «Сахарою» та з її чудодійними оазами та отримати справжнє задоволення.

A wide, shallow, salt-crusted lake under a blue sky with a forest in the background. The water is very shallow, revealing a light-colored, crystalline salt crust. The background shows a dense line of green trees under a clear blue sky with a few wispy clouds.

При підготовці тексту буклету використані публікації українських вчених: Бойко М.Ф., Висоцький Г.М., Клоков М.В., Мальчикова Д.С., Пазинич В.Г., Пилипенко І.О., Ходосовцев О.Є., Уманець О.Ю., Котенко Т.І., Селюніна З.В.

Текст: І. Мойсієнко, О. Садова, А. Лазарева, Є. Роман

Фото на обкладинці: з архівів парку

Фото: з архіву парку, якщо не вказано інакше

Дизайн: А. Ротт

Сор – пересихаюче озеро, що вкривається шаром солі

© Іван Мойсієнко

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК
«ОЛЕШКІВСЬКІ ПІСКИ»**

Місце розташування: 75100 Херсонська обл.,
Олешківський район, м. Олешки,
пров. Ракитний 16
тел.: **(05542) 45-7-22**
0982189186

E-mail: oleshki.sands@gmail.com
Сайт: nppop.gov.ua